

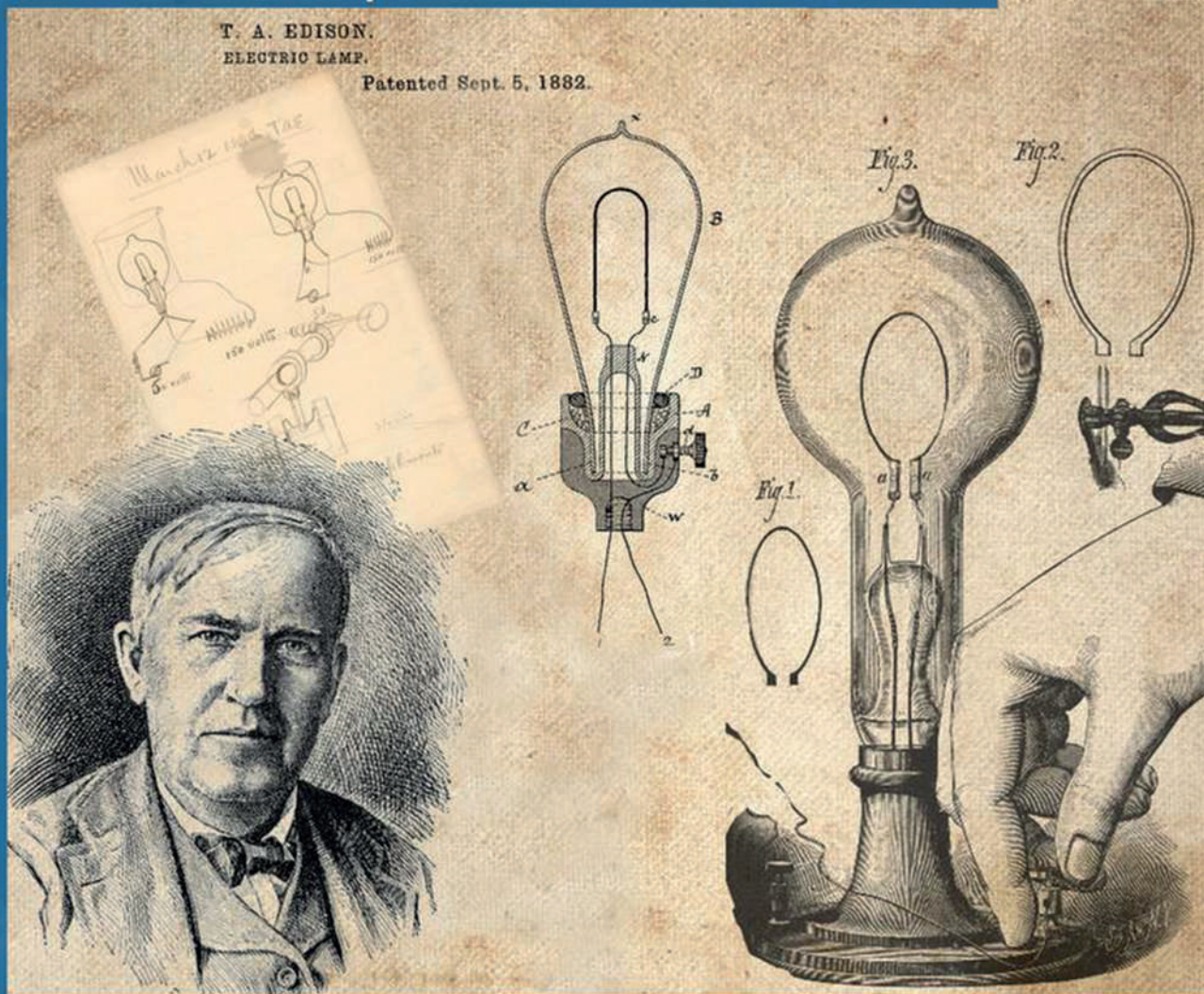
YANG O'ZBEKISTON: INNOVATSIYA, FAN VA TA'LIM

CONFERENCES.UZ

2023

DAVRIYLIGI: 2018-2023

DUNYODA BIRINCHI KASHF ETILGAN ELEKTR CHIROG'

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJY OLIY TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-O'QITUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR, MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

TOSHKENT SHAHAR, AMIR TEMUR KO'CHASI, PR.1, 2-UY.

+998 97 420 88 81
+998 94 404 00 00

WWW.TAQIQOT.UZ
WWW.CONFERENCES.UZ

IYUN №53

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИННОВАЦИЯ, ФАН
ВА ТАЪЛИМ
9-ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
ИННОВАЦИИ, НАУКА
И ОБРАЗОВАНИЕ
ЧАСТЬ-9**

**NEW UZBEKISTAN:
INNOVATION, SCIENCE
AND EDUCATION
PART-9**

ТОШКЕНТ-2023

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” [Тошкент; 2023]

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” мавзусидаги республика 53-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июнь 2023 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2023. - 26 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган етти устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофиқ:– илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари тахтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна «Тараққиёт стратегияси» маркази муҳаррири

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тугган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Хорижий тиллар факультети ўқув ишлари бўйича декан ўринбосари

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, DSc, Тошкент фармацевтика институти, Фармацевтик ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва сифат менежменти кафедраси профессори

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, DSc, Тошкент фармацевтика институти, Фармацевтик ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва сифат менежменти кафедраси профессори

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Проф. Хамидов Муҳаммадхон Ҳамидович «ТИИМСХ»

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шаҳрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

1. Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov XIZMATLAR KO'RSATISH SUBYEKTLARINING ASOSIY KO'RSATKICHLAR DINAMIKASI VA TADBIRKORLIK FAOLIYATI TAHLILI.....	7
2. Oripova Ra'no Tolibovna FIRMA FAOLIYATI VA BIZNESDA SOF XARAJATLARNING TURLARI.....	10
3. Reyimberdiyev Bobur, Karimboyeva Dildora Mansur qizi XALQARO KAPITAL MIGRATSIYASI	12
4. Ziyayev Muzaffar Ravshanovich O'ZBEKISTONDA KORXONALARNING SOLIQ MUNOSABATLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH ORQALI DAVLAT BUDJETI TUSHUMLARI DAVOMIYLIGINI VA ULARNING TO'G'RI YO'NALTIRILGANLIGINI TAMINLASH.....	14
5. Содиқжон Мамадиллаевич Зиёдуллаев ТИЖОРAT БАНКЛАРИ АКТИВЛАРИНИНГ РЕНТАБЕЛЛИГИНИ ОШИРИШ ХУСУСИ- ДАГИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР	17
6. Ravshan Sattarov PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP CASE OF UZBEKISTAN AND FOREIGN EXPERIENCES (BENEFITS AND RISKS)	21

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

XIZMATLAR KO‘RSATISH SUBYEKTLARINING ASOSIY KO‘RSATKICHLAR DINAMIKASI VA TADBIRKORLIK FAOLIYATI TAHLILI

Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti o‘qituvchisi

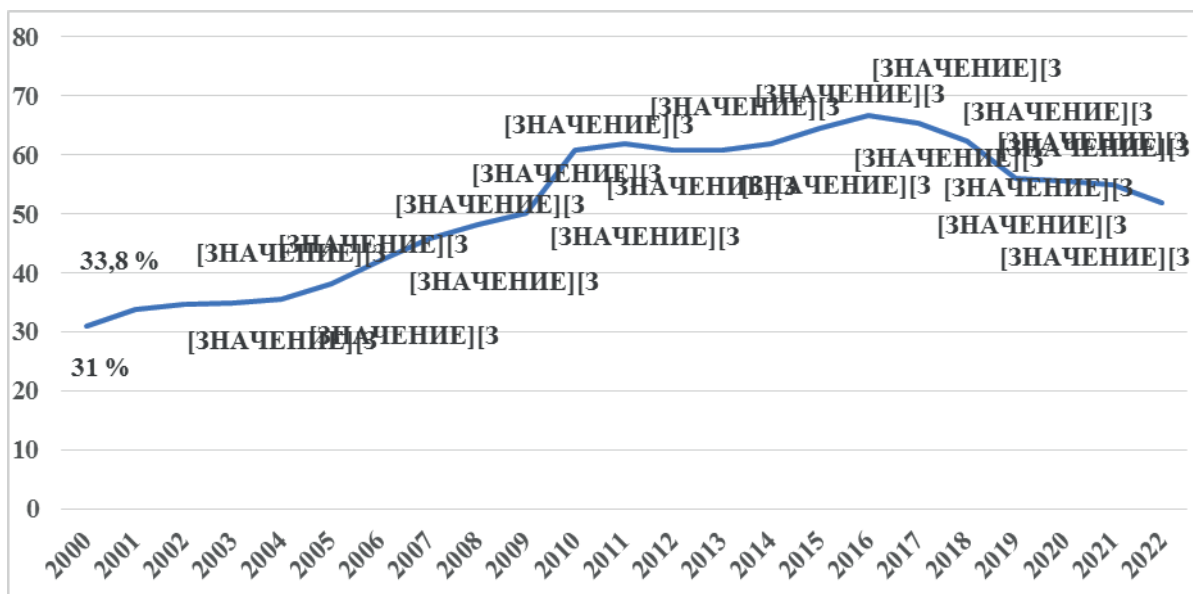
Telefon: + 998 (90) 212-01-94

Elektron pochta: abduxamid.bektemirov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada respublikamizda xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish jarayonida, mazkur sohada faoliyat yuritayotgan xo‘jalik subyektlarining ahamiyati bo‘yicha fikr-muholazalar bildirilgan hamda xizmat ko‘rsatish subyektlarining so‘ngi yillardagi statistik ko‘rsatkichlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: xizmat ko‘rsatish, xizmatlar, tadbirkorlik, xo‘jalik subyektlari, statistik ko‘rsatkichlar, xizmat ko‘rsatish korxonalari.

Bugungi globallashuv va xalqaro integratsiyalashuv sharoitida milliy iqtisodiyotimizni barqaror rivojlanishini ta‘minlash ko‘p jihatdan mamlakatimiz iqtisodiyotining turli sohalari va tarmoqlarida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlariga bog‘liqdir. Negaki, tadbirkorlik faoliyati milliy iqtisodiyotimizning “drayver”iga aylanib bormoqda. Bunga respublikamizning statistika ko‘rsatkichlari yorqin misol bo‘la oladi. Xususan, so‘ngi 23 yil davomida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik (KBXT)ning mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti (YaIM)dagi ulushiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, quyidagi tendensiyalarga guvoh bo‘lamiz (1-rasm).

1-rasm. Kichik biznes va tadbirkorlikning mamlakatimiz yalpi ichki mahsulotidagi ulushi¹ (umumiy hajimga nisbatan %da)

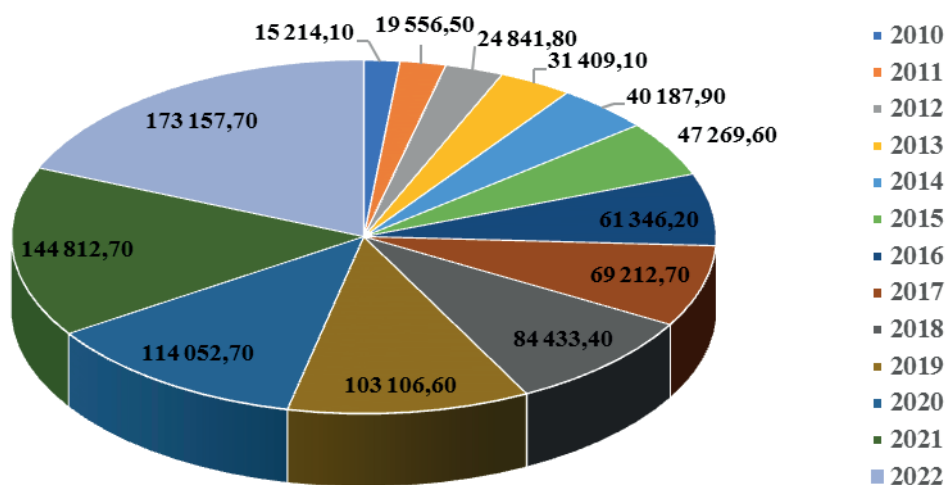
Respublikamiz YaIMning umumiy hajmiga nisbatan KBXTning ulushi 2000-yilda 31 %ni tashkil etgan bo‘lsa, ushbu ko‘rsatkich 2005-yilda 38,2 %ni, 2010-yilda 60,8 %ni, 2015-yilda 64,6 %ni, 2020-yilda 55,7 %ni hamda 2022-yilga kelib 51,8 %ni tashkil etmoqda. Shuni ta‘kidlash lozimki, so‘ngi 15 yilda yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy inqiroz, xalqaro pandemiya (Covid-19), jahon mamlakatlaridagi harbiy-siyosiy ziddiyatlarga qaramasdan mamlakatimizda tadbirkorlik

1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumoti. www.stat.uz

faoliyati jadal rivojlanib kelmoqda va uning soʻngi 23 yilda mamlakatimiz YaIMdagi ulushi oʻrtacha 51,2 %ni tashkil etmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida barcha tarmoqlar va sohalarining jadal rivojlanishi ayni tarmoq yoki sohada faoliyat olib borayotgan korxonalar (tashkilot)larga bevosita bogʻliqdir. Shu nuqtai nazardan taʼkidlab oʻtishimiz lozimki, bugungi kunda xoʻjalik faoliyatini olib borayotgan korxonalar tarkibida, tadbirkorlikning boshqa shakllariga qaraganda koʻplab afzalliklariga egaligi sababli KBXT subyektlari faoliyat yuritayotgan sohasi yoki tarmogʻining asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanib bormoqda. Bunga birgina xizmat koʻrsatish sohasining oʻzida KBXT subyektlarining soni yildan yilga ortib, ularning xizmat koʻrsatish sohasidagi hajmi sezilarli darajada oshib borayotganligi yorqin misol boʻla oladi. Xususan, KBXTning xizmat koʻrsatish sohasidagi hajmi 2010-yilda 15 214,1 (mlrd.soʻm)ni tashkil etgan boʻlsa, ushbu koʻrsatkich 2015-yilda 47 269,6 (mlrd.soʻm)ni, 2020-yilda 114 052,7 (mlrd.soʻm)ni hamda 2022-yil yakunlari boʻyicha olingan dastlabki hisob-kitoblarga koʻra 173 157,7 (mlrd.soʻm)ni tashkil etganligini quyida koʻrib oʻtishimiz mumkin (2-rasm). Ushbu diagrammadan koʻrinib turibdiki KBXTning xizmat koʻrsatish sohasidagi hajmi 2010–2022-yillar oraligʻida oʻrtacha 71 430,85 (mlrd. soʻm)ni tashkil etgan.

2-rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning xizmat koʻrsatish sohasidagi hajmi (mlrd.soʻmda).

Shu oʻrinda, iqtisodiyot tarmoqlari kesimida faoliyat yuritayotgan korxonalar va tashkilotlar soniga oid statistika maʼlumotlariga eʼtibor qaratadigan boʻlsak, umumiy xoʻjalik subyektlari tarkibida xizmat koʻrsatish korxonalarining ulushi sezilarli darajada ortib borganligiga guvoh boʻlishimiz mumkin (1-jadval).

1-jadval

Xizmat koʻrsatish sohasida faoliyat koʻrsatayotgan korxonalar soni²

Tarmoqlar	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Savdo	63199	70902	101081	132192	157129	182917
Tashish va saqlash	11996	13330	15360	17301	18251	20666
Yashash va ovqatlanish boʻyicha xizmatlar	17126	19812	25636	30111	33104	36811
Axborot va aloqa	6403	6975	7901	9517	10587	12204
Sogʻliqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar	5840	6778	7903	9145	10391	11597
Umumiy	104564	117797	157881	198266	229462	264195

Respublikamiz iqtisodiyot tarmoqlari kesimida faoliyat koʻrsatayotgan korxonalar va tashkilotlarning umumiy soni 2018-yilda 285531 tani tashkil etgan boʻlsa, ushbu xoʻjalik subyektlarining 104564 tasi xizmat koʻrsatish korxonalarini hissasiga toʻgʻri keladi, jumladan, savdo korxonalarini

1 Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi maʼlumoti. <https://stat.uz>
 2 Jadval <https://stat.uz> maʼlumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

63199 tani, tashish va saqlash bo‘yicha korxonalar 11996 tani, yashash va ovqatlanish korxonalar 17126 tani, axborot va aloqa xizmatlarini ko‘rsatuvchi korxonalar 6403 tani, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatuvchi korxonalar 5840 tani tashkil etgan bo‘lsa, 2019-yilda umumiy korxonalar va tashkilotlar soni 323517 tani va shundan 117797 tasi xizmat ko‘rsatish subyektlari hisobiga to‘g‘ri kelgan, bundan savdo korxonalar 70902 tani, tashish va saqlash bo‘yicha korxonalar 13330 tani, yashash va ovqatlanish korxonalar 19812 tani, axborot va aloqa xizmatlarini ko‘rsatuvchi korxonalar 6975 tani, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatuvchi korxonalar 6778 tani tashkil etgan. 2020-yil yanvar holatiga ko‘ra, umumiy korxonalar va tashkilotlar soni 398133 tani tashkil etgan va ushbu subyektlarning 157881 tasi xizmat ko‘rsatish sohasida faoliyat olib borgan, shundan, 101081 tasi savdo faoliyatida, 15360 tasi tashish va saqlashda, 25636 tasi yashash va ovqatlanish sektorida, 7901 tasi axborot va aloqada, 7903 tasi sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlarda faoliyat yuritgan. 2021-yilning yanvar holatiga ko‘ra, umumiy korxonalar va tashkilotlar soni 475197 tani tashkil etgan va undan 198266 tasi xizmat ko‘rsatish korxonalarini hissasiga to‘g‘ri keladi. Shundan, savdo faoliyatida 132192 ta, tashish va saqlashda 17301 ta, yashash va ovqatlanish bo‘yicha 30111 ta, axborot va aloqada 9517 ta, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlarda 9145 ta xo‘jalik subyekti faoliyat olib borgan. 2022-yil yanvar holatiga iqtisodiyot tarmoqlaridagi korxonalar va tashkilotlar jami 528929 tani tashkil etayotgan bo‘lsa, ushbu korxonalarning 229462 tasi xizmat ko‘rsatish sohasiga oid korxonalar va tashkilotlar hissasiga to‘g‘ri kelmoqda. Ushbu xo‘jalik subyektlarining 157129 tasi savdo, 18251 tasi tashish va saqlash xizmatlari bo‘yicha, 33104 tasi yashash va ovqatlanish bo‘yicha, 10587 tasi axborot va aloqa sohasida hamda 10391 tasi sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar bo‘yicha o‘z faoliyatini olib bormoqda. Shuningdek, 2023-yil yanvar holatiga iqtisodiyot tarmoqlaridagi korxonalar va tashkilotlar jami 592371 tani tashkil etayotgan bo‘lsa, ushbu korxonalarning 264195 tasi xizmat ko‘rsatish sohasiga oid korxonalar va tashkilotlar hissasiga to‘g‘ri kelmoqda. Jumladan, xo‘jalik subyektlarining 182917 tasi savdo, 20666 tasi tashish va saqlash xizmatlari bo‘yicha, 36811 tasi yashash va ovqatlanish bo‘yicha, 12204 tasi axborot va aloqa sohasida hamda 11597 tasi sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar bo‘yicha o‘z faoliyatini olib bormoqda. Ushbu statistik ma’lumotdan ko‘rinib turibdiki, xizmat ko‘rsatish sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalar so‘ngi yillarda o‘rtacha 178694,2 taga ko‘paygan.

Xulosa o‘rnida aytib o‘tishimiz lozimki, mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohatlar tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash orqali milliy iqtisodiyotimizning barcha tarmoqlarini, jumladan, xizmat ko‘rsatish sohasini yanada jadal rivojlantirishga va buning natijasida aholining turmush darajasini oshirishga qaratilgan.

FIRMA FAOLIYATI VA BIZNESDA SOF XARAJATLARNING TURLARI**Oripova Ra'no Tolibovna**Farg'ona viloyati Qo'shtepa tumani
Qo'shtepa 1-son kasb-hunar maktabining
"Biznes asoslari" fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada firma tashkil qilish va yuritish shartlari, biznes yuritish maqsadlari, shuningdek biznesda qilinadigan xarajatlar va ularning turlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: firma, biznes, pul, xarajat, mahsulot, ishlab chiqarish, bozor, kapital.

Tadbirkorlik mavhum narsa bo'lmay, firmalar faoliyatida ifoda etiladi. Firma bozor uchun ishlovchi korxonalar. Korxonalar qaysi mulkka taalluqli bo'lsin firma, zavod, fabrika nomlari bilan yuritiladi. Dehqon xo'jaligi bundan istisno, u fermer xo'jaligi deb ataladi. Qishloq xo'jaligida shirkat firmalar ham faoliyat ko'rsatadi.

Firma muayyan turdagi mahsulot ishlab chiqarishga va xizmat ko'rsatishga ixtisoslashadi, bozorga qarab ish yuritadi, iqtisodiy jihatdan mustaqil bo'ladi.

Har qanday firma kapital negiziga quriladi. Kapital - foyda topish maqsadida firmaga qo'yilgan puldir. Bu pul firmaning o'z mablag'i va bankdan qarzga olingan puldan iborat bo'lib, asosiy aylanma kapitalni tashkil etadi (ular MDH mamlakatlarida asosiy va oborot fondlari deb yuritiladi). Asosiy kapital - bino-inshoat, mashina-uskunalar sarflanadi, ular uzoq xizmat qiladi, masalan, bino 100 yil, mashina 5-10 yil, inshoat 200 yil ishga yarab turadi. Xizmat qilish davriga qarab ularning qiymati har yili qisman yaratilgan tovarlarga o'tadi, mahsulot sotishdan bu qism pul shaklida yana firmaga qaytib keladi. Shu qism amortizatsiya deyiladi. Masalan, tikuvchilik stanogi 500 ming so'm turadi va 5 yil xizmat qiladi. Har yili uning yordamida 50 ming metr gazlama to'qiladi, bu gazlama narxi 2,5 million so'm turadi, shundan 100 ming so'm stanokning amortizatsiyasi hisoblanadi va u stanok narxiga nisbatan 20 foizni tashkil etadi.

Ishlab chiqarish uchun ashyoviy resurslar (xomashyo, yarim fabrikat, yoqilg'i, elektr energiya, har xil materiallar) va ish kuchi kerak, ularni olish uchun ketadigan pul oborot kapitali (fondi) deb ataladi. Ashyoviy resurslar uzoq xizmat qilmaydi, darhol ishlatiladi va ularning qiymati yaratilgan tovarlarga bir yo'la o'tadi. Yana gazlama misoliga qaytsak, uning 2,5 million so'mdan iborat bir yillik qiymatida 100 ming so'm amortizatsiya bo'lsa, xomashyo, yoqilg'i, materiallar qiymati 1 million so'mga boradi. Ularni olish uchun ajratilgan pul aylanma kapitaldir. Bu pul faqat 200 ming so'm, chunki u bir yilda 5 marta aylanadi yoki qayta muomalaga kiradi. Bu pul gazlama sotilgach, firmaga qaytib keladi, unga yana ashyoviy resurslar olinadi. Bu pul yiliga 5 marta aylanganidan ashyoviy resurslar qiymati 1 million so'm bo'ladi. Firma o'zining pul shaklidagi kapitalini bozorda resursga aylantiradi. Resurslar ishlab chiqarishda qo'llanib, tovarlar va xizmatlar yaratiladi, ular bozorda sotilgach, firma kapitali qaytadan pul shakliga keladi. Firma kapitali bozorga pul shaklida chiqsa, u bozordan resurs shakliga kirib ishlab chiqarishga uning omillari sifatida qaytadi. Bu yerda tovar va xizmatlar shaklida yana qayta bozorga chiqadi va u yerda avval pul shaklini olib, so'ngra biror narsa sotib olingach, resurslarga aylanadi. Xullas, tadbirkor kapitali turli bosqichlardan o'tib, turli shakllarga kiradi va shu yo'sinda doiraviy (aylanma) harakatda bo'ladi.

Firmaning faoliyati bozordan resurs sotib olishdan boshlanadi. Firma moddiy resurslar, ya'ni asbob-uskunalar, stanoklar, transport va aloqa vositalari, xomashyo, yoqilg'i, har xil materiallarni, mehnat bozoridan ish kuchini sotib oladi, ya'ni ishchilarni ishga yollaydi. Kerak bo'lsa binolar va yerni ham sotib oladi. Mabodo zarurat bo'lmasa, ularni ijaraga olib, xaqini to'laydi. Iqtisodiy resurslar uchun qilingan sarf ishlab chiqarish xarajatlariga aylanadi. Yaratilgan tovarlar va xizmatlar, bajarilgan ish birligi uchun sarflangan pul firmaning ishlab chiqarish xarajatlari deyiladi.

Xarajatsiz hech qandan iqtisodiy faoliyat yuz bermaydi, binobarin, foyda topish mumkin emas. Tadbirkorlar orasida «xarajatsiz harakatning natijasi nolga teng» degan hazil-mutoyiba gap yuradi. Bu gapning tagida chuqur ma'no bor. Ishlab chiqarish albatta resurslarni talab qiladi, resurslarni esa hech kim tekinga bermaydi, ularni sotib olishi kerak. Foydani imkoni boricha ko'paytirishga intilmaydigan firma bo'lmaydi, bunga erishish uchun xarajatlarni imkoni boricha pasaytirish talab etiladi.

Bozordagi narx o'zgartirish sharoitida foydani ko'paytirish sharti xarajatlarni kamaytirishdan iborat. Xarajatlar moddiy resurslar uchun sarflanadigan pul (moddiy resurslar sarfi), ish haqi, har xil mukofotlar, ijtimoiy (sotsial) sug'urta ajratmalari kabi mehnat sarflari va tadbirkorni qoniqtiradigan pul daromadidan iborat. Tadbirkor ishbilarmonlik qobiliyati va zimmasiga mas'uliyatni olib tashlashga ish qilgani uchun el qatori foyda olishi kerakki, uning topadigan daromadi hech bo'lmaganda yuqori ish haqidan kam bo'lmasligi shart. Agar tadbirkor shunday daromad topmasa, tadbirkorlik qilib, halovatini yo'qotishdan ko'ra yollanib ishlagani ma'qul. Aytaylik, malakali ishchi oyiga 8000 so'm topadi, tadbirkorning ko'radigan odatdagi foydasi bundan kam bo'lmagandagina u biznesga qo'l uradi. Mahsulot arzon-garov, ya'ni faqat xarajatni qoplaydigan narxda sotilganda ham tadbirkor foyda oladi, o'z ishini tashlab ketmaydi.

Bozor iqtisodiyotida tanlash qoidasi va zimmaga tushgan xarajat, ya'ni iqtisodiy xarajat mavjud. Ishlab chiqarish uchun tanlab olingan resurslarni eng qulay ishlatgan sharoitlar xarajatlar, ya'ni o'z ishiga jalb etish uchun resurslar egalari to'langan pul zimmaga tushgan xarajatlar yoki iqtisodiy xarajatlar deb ataladi.

Muayyan bir resursni har xil ishlatish mumkin. Masalan, metallardan avtomashina, traktor, ekskavator, stanok, tramvay ishlab chiqarish mumkin. Bulardan qaysi birini ishlab chiqarish uchun resurs jalb etilsa, shunga ketgan xarajat iqtisodiy xarajat hisoblanadi. Binobarin, iqtisodiy xarajatlar muqobil ravishda tanlangan faoliyat xarajatlardir.

Xarajatlarni ishlab chiqarish doirasi bilan cheklab bo'lmaydi. Ular har xil xizmatlarga, chunonchi, savdo-sotiq, davolash, o'qitish, moliyaviy ish yuritish, maslahat berish xizmatlariga ham taalluqli. Tovarlarini oldi-sotdi qilish, ya'ni savdo xizmati ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlar muomala xarajatlari deyiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.E.Ishmuxamedov va boshq. Bozor iqtisodiyoti va biznes asoslari. T.: TDIU, 2006.
2. Zaynutdinov SH.N., Kadirxodjaeva N.R. Bozor nazariyasi. T.: TDIU, 2007y.
3. A.E.Ishmuxamedov va boshq. Bozor iqtisodiyoti va biznes asoslari: T.: TDIU, 2004.
4. Maxmudov E.X. Korxonalar iqtisodiyoti: O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004.

XALQARO KAPITAL MIGRATSIYASI

Reyimberdiyev Bobur

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o'qituvchisi

Karimboyeva Dildora Mansur qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Tel: +998(97)7632110

breyimberdiyev@tsue.uz

Annonatsiya: So'nggi-yillarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar taraqqiyoti natijasida bevosita investitsiyalar, portfel investitsiyalar va bank ssudalaridan iborat kapitallar xalqaro harakatining kuchayishi globallashuvning diqqatga sazovor xususiyatlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Moliyaviy resurslar xalqaro oqimining o'sish sur'atlari xalqaro savdo hajmining o'sish sur'atlarini sezilarli darajada ortda qoldirmoqda. Ayniqsa, bevosita xorijiy investitsiyalar oqimining jadallashib borayotgani diqqatga sazovordir.

Kalit so'zlar: Jahon bozorlari global raqobati, Globallashuv narx-navovai ste'mol tovarlari sifati unifikatsiyasi, «Buyuk turg'unlik davri», o'tish davri iqtisodiyoti mamlakatlarida milliy xo'jalik tizimini takomillashtirish

Xalqaro kapital harakati uning barcha ishtirokchilariga daromad keltiradi. Xorijiy investorlar xalqaro miqyosdagi bozorlarga kirish orqali tavakkalchilikning diversifikatsiyasiga erishib, jahon miqyosida daromad olish imkoniyatini qo'lga kiritadilar. Odatda investitsiya qabul qiluvchi davlatlarda foiz stavkalari darajalari yuqori bo'lib, bu investorlarning o'z kapitalarini yuqoriroq foyda miqdorini ta'minlovchi hududlarga yo'naltirishiga turtki bo'ladi.

Ma'lumki, o'tishdavri iqtisodiyoti mamlakatlarida milliy xo'jalik tizimini takomillashtirish, shuningdek ishlab chiqarish va eksportning diversifikatsiyalashuviga erishish maqsadida mavjud tarmoqlarni rivojlantirish va yangilarini yaratishga ehtiyoj baland. Birvaqtning o'zida, mazkur guruhga kiruvchi aksariyat mamlakatlar ushbu maqsadlarga erishishda ichki moliyaviy resurslarning cheklanganligi bilan bog'liq o'xshash muammolarga duch kelmoqdalar. Bunday sharoitda jahon kapital bozoriga chuqur integratsiyalashuv ushbu mamlakatlar uchun iqtisodiyotni isloh qilish va o'sish sur'atlarini jadallashtirish, moliyaviy tizimni barqarorlashtirish hamda milliy valyuta va bank tizimini mustahkamlash kabi masalalarni hal qilishda investitsiyalarni keng jalb qilish orqali jahon moliya bozorlari afzalliklaridan samarali foydalanish imkoniyatini beradi.

Globallashuv narx-navo va iste'mol tovarlari sifati unifikatsiyasini tezlashtiradi, global raqobat esa ularning doimiy takomillashuvini talab qiladi. Iqtisodiy yopiqlik, proteksionizm, qolaversa jahon bozorlari global raqobatining mamlakat iqtisodiyotiga ta'sir etmasligi resurslarning optimal taqsimlanishi va foydalanilishiga to'sinlik qilib, iqtisodiy o'sish sur'atlarini pasaytiradi.

Globallashuv jarayonlari inson salohiyatini oshirishda ham qulay sharoitlar yaratib bermoqda. U izlanish va tadqiqotlar, ta'lim va tajriba sohasida xalqaro malaka oshirish, qo'shma loyihalar va xorijda tajriba almashinishning jadallashuvi natijasida o'zini milliy iqtisodiyotning muhim innovatsion omili sifatida namoyish etmoqda. Internet va axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi xo'jalik subyektlarining faoliyat doirasini kengaytirmoqda. Xo'jalik yurituvchilar uning yordamida nisbatan kam xarajatlar evaziga zarur axborotlarga ega bo'lmoqdalar. Shuningdek, ular boshqaruv jarayonida yangi sifatda rejalariga erishish, xo'jalik yuritish salohiyatining oshishi, talab va taklif o'zgarishlariga xos qarorlarni o'z vaqtida qabul qilish imkoniyatga ega bo'lmoqdalar.

Globallashuv jarayonlari jahon xo'jaligida ishtirok etuvchi har bir mamlakat iqtisodiyotiga ma'lum miqdorda ta'sir etadi va undan qayta ta'sirlanadi. Bozorning turli ishtirokchilari o'z manfaatlarini yo'lida harakat qilib, zanjirsimon jarayonni vujudga keltiradilar. Ularning faoliyat yuritish uslubi doimiy tarzda o'zgarib turishi sababli, jahon xo'jaligi subyektlarining bir-biriga bog'liqlik darajasi oshib bormoqda. G. Fisherning ta'kidlashicha, jahon xo'jaligida global o'zgarishlar tarqalishining o'zigaxos mexanizmi mavjud. Bunga «Buyuk turg'unlik davri» misol bo'lib, inqiroz birmamlakatdan ikkinchi mamlakatga ko'pincha zanjirsimon shaklda tarqalgan: bozorning torayishi, kapitalning boy berilishi-talabning qisqarishi, ishlab-chiqarishni qisqartirish – davlat tomonidan import qiluvchilarga nisbatan bojxona to'siqlarining o'rnatilishi-xalqaro savdo hajmining kamayishi savdo-sotiq bo'yicha hamkor mamlakatlarda ishlab chiqarishning pasayishi

va hokazo.

Globalashuv sharoitida bu kabi jarayonlarning sodir bo'lishi shubhasiz, o'tish iqtisodiyoti mamlakatlariga tegishli iqtisodiy siyosat olib borishni taqozo etmoqda. Bu vaziyatda milliy iqtisodiysiyosatning vazifasi nafaqat jahon xo'jaligi jarayonlarida ishtirok etishdan olinadigan nafni maksimallashtirish, balki ushbu holatda kelib chiqishi mumkin bo'lgan xavfni ham minimallashtirishdan iboratdir. Albatta, aksariyat rivojlangan mamlakatlar ham globalashuv jarayonida munosib siyosat yuritish ustida bosh qotirib, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshlik darajasini oshirishning turlichora-tadbirlarini ishlab chiqmoqdalar. Globalashuv sharoitida amalga oshiriladigan chora – tadbirlarning bozor tamoyillariga qat'iy amal qilishi muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Rasulov M. Bozor iqtisodiyoti asoslari. T., „O‘zbekiston“, 1999.
- 2.Ergashev T., Sinatov R. Iqtisodiy savodxonlik asoslari. T., „Sharq“, 2001.
- 3.O'lmasov A. Iqtisodiyot asoslari. T., „Mehnat“, 1997
- 4.ФишерГ. Глобализация мирохозяйственных связей: сущность, нац Автореферат докторской диссертации. - М., 2000.
- 5.Игорь Пугач “Экономическое Обозрение”

ЎЗБЕКИСТОНДА KORXONALARNING SOLIQ MUNOSABATLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH ORQALI DAVLAT BUDJETI TUSHUMLARI DAVOMIYLIGINI VA ULARNING TO‘G‘RI YO‘NALTIRILGANLIGINI TAMINLASH.

Ziyayev Muzaffar Ravshanovich,

Toshkent Moliya Instituti, Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar bozori yo‘nalishi, magistri

Telefon:+998 93 392 00 39

Mr_mzr@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada soliq tizimi raqamlashtirish va soliqlarning ijtimoiy jihatlarini ko‘rib chiqqan holda yangi soliq munosabatlar tahlili keltirib o‘tilgan. Soliq yig‘imlari va budjet sarf xarajatlari keltirib o‘tilgan. Soliq yig‘imari har tomonlama muqobil tarzda belgilanishi kerakligi asoslari keltirib o‘tilgan. Jahon mamlakatlari soliq tizimi haqida misollar keltirib o‘tilga.

Kalit so‘zlar: soliq, soliq qarzi, soliq to‘lovchilar, soliq yig‘imlari, qonun hujjatlari, soliq madaniyati, soliq ma‘muriyatchiligi, davlat budjeti, raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar.

Har qanday davlat o‘zining belgilangan funksiya va majburiyatlarini bajarishi uchun, ya‘ni, mamlakat hududida zarur bo‘lgan inifiraturzilmani yaratishi, ijtimoiy obyektlar faoliyatini yo‘lga qo‘yishi shu bilan bir qatorda davomiyligini taminlashi, mamlakat ichki hayoti va chegaralar xavfsizligi kabi bir qator vazifalarini davlat budjeti orqali amalga oshirishi hech kimga sir emas. Davlat budjeti esa o‘z navbatida bir qator Respublika hududida o‘rnatilgan va barcha uchun majburiy bo‘lgan soliqlar, jarimalar, davlat bojlari va boshqa turdagi tushumlarga ega. Bu keltirilganlar ichida davlat budjetining asosiy qismini soliqlar tashkil etadi. “Rivojlangan mamlakatlarning soliq amaliyotida budjet daromadlarini umumiy summasida soliqlarning ulushi 45-75 foizni tashkil etadi, bu yuqori ko‘rsatkich ekanligidan dalolat beradi”¹. Bunga yaqqol misol qilib 1-rasmda keltirilgan O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Soliq qo‘mitasi ma‘lumotlarini ko‘rishimiz mumkin.

Quyida keltirilgan rasmdan yaqqol ko‘rinib turibdiki, mamlakatimiz budjeti asosiy qismi korxonalaridan olinadigan foyda va qo‘shilgan qiymat solig‘ining o‘rni sezilarli darajada yuqori ko‘rsatkichga ega va mamlakat iqtisodiyoti har jihatdan ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish obyektlariga to‘g‘ri kelmoqda. Shuni inobatga olgan holda aytadigan bo‘lsak, huquqiy-tashkiliy jihatdan har tomonlama o‘ylangan va soliq to‘lovchilarning manfaatlari, huquqlari himoyalangan soliqqa tortish tizimi orqali doimiy davlat budjeti taminlanishiga erishish mumkin.

1-rasm. Soliq turlari bo‘yicha 2022-2023-yillning I-choragida budjetga tushgan tushumlar (mlrd. so‘mda)².

1 Niyazmetov I.M., O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistrantlari ilmiy-amaliy konferensiyasi tezislari to‘plami. – T.: Moliya, 2017. – 241 b.

2 O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Soliq qo‘mitasi ma‘lumoti.

O‘tgan yillar mobaynida yurtimizda soliqqa tortish borasida ko‘plab ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 28-iyun 2022-yildagi "Soliq ma‘muriyatchiligini isloh qilish davrida biznes uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”¹gi Prezident farmonini keltirib o‘tishimiz mumkin.

Hozirgi jadal suratlar bilan o‘zgarib, takomillashib borayotgan dunyoda dayimiy yangiliklar va qulayliklar vujudga kelmoqda. Ammo hozirgi kunda hali hamon daromadlarni yashirish, soliqdan qochish kabi hodisalar bo‘lmoqda. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari tajribasi asosida bizning soliqqa tortish tizimimizda ma‘lum bir imtiyozlar va tadbirkorlik bilan shug‘illanuvchilarga qulayliklar yaratilishi davlat budjetida yana bir ijobiy o‘zgarish bo‘la oladi.

Mamlakatimiz prezidentining 2023-yil uchun murojaatnomasida ham “Erkin bozor mexanizmlarini joriy qilish, sog‘lom raqobat va xususiy mulk daxlsizligini ta‘minlash, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash Konstitutsiyada alohida o‘rin egallashi kerak”²ligi rivojlanishning asosiy ustuvor yonalishlardan biri etib belgilanganligi tadbirkorlik faoliyatining qanchalar mamlakat iqtisodiyotida ajralmas o‘rni borligini, korxonalarining faoliyatiga yangi imkoniyatlar berilishi zarurligini ko‘rsatadi.

Hozirda ko‘plab tadbirkorlik faoliyatida uchrab turgan soliqdan qochishning asosiy sabablarini ko‘rish orqali biz ularga qanday yechim qila olishimizni ko‘rishimiz mumkin.

Ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish korxonalarining hozirgi kunda soliq summasidan qochishi, daromadlarini yashirishi va noqonuniy faoliyat bilan shug‘illanishiga asosiy sabab qilib quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- o‘z qo‘lida qoladigan daromadi miqdorini oshirish;
- yangi ish boshlaganlarda daromaddan ko‘ra soliq miqdorining ko‘pligi;
- doyimiy haqqoniy soliq to‘lovchilar uchun huquqiy imtiyozlarning mavjud emasligi;
- yangi soha bo‘lgan ish faoli bilan shug‘ullanuvchilarga, yangi turdagi mahsulot oldi-sotdisi bilan shug‘illanuvchilarga nisbatan aniq belgilab qo‘yilgan huquqiy normative hujjatlarning emasligi;

- ma‘lum bir yo‘nalishlarda xat-hujjatlarning oddatdagidan ko‘pligi va boshqalar;

Keltirib o‘tilganlardan shuni xulosa qilsak bo‘ladiki, yashirin iqtisodiyotning ulushini sezilarli darajada kamaytirish va soliq bazasini kengaytirish uchun mukammal tizimli tashkil etilgan va soliq to‘lovchilarga yaratilgan imtiyozlar orqali erishimiz mumkin. Rivojlangan va bir qancha tajribalarni qo‘llagan mamlakatlar misolida quyidagilarni keltirib o‘tish mumkin.

Shvesiyada tadbirkorlar va oddiy aholi soliqlarni ijtimoiy yo‘naltirilganlik darajasi yuqoriligi hisobiga soliqlarni o‘z vaqtida, ixtiyoriy ravishda va haqqoniy to‘lashini ko‘rishimiz mumkin. Bunda ular o‘z mablag‘lari hisobidan to‘langan soliq summalari qaysi loyihaga yoki xarajatlarga yo‘naltirilganligini aniq statistik ma‘lumotlar asosida ko‘ra oladilar.

Kanadada soliqdan qarzdorlikning vujudga kelishini oldini olish maqsadida davlat eng avvalo soliqlarni o‘z vaqtida to‘lamaydiganlar va daromadlarini yashirib ko‘rsatuvchi soliq to‘lovchilarga nisbatan ularning keyinchalik aniqlanadigan soliq qarzlarini undirish borasidagi aniq va o‘ziga xos jihatini hisobga olgan holda tegishli normativ-huquqiy me‘yorlarni ishlab chiqishga kata e‘tibor beradi.

Yaponiyada esa soliq to‘lovchilarga har tomonlama huquqiy yordam ko‘rsatish, soliqlar bo‘yicha maslahatlar berish, axborot va xabardor qilishga yo‘naltirilgan butun bir davlat dasturi mavjud bo‘lib, soliqlarni ixtiyoriy to‘lash madaniyatini oshirishda munosib hissa qo‘shib kelmoqda.

Indoneziyada esa haqqoniy soliq to‘lovchilar har qanday ko‘rinishda rag‘batlantiriladi va davlat tomonidan imtiyozlar taqdim etiladi.

AQSHda soliq organlari tomonidan soliq qarzini majburiy undirishda qonun hujjatlariga muvofiq qat‘iy va keskin choralar amalga oshirilishi sababli soliq to‘lovchilarda mavjud soliqlarni ixtiyoriy ravishda to‘lash madaniyati ancha yuqori darajada shakllangan. Bu keskin choralar o‘z ixtiyori bilan, qastdan to‘lamaydiganlar uchun amalga oshiriladi.

Angliyada qarzdorligi mavjud korxonalar ish faoliyati o‘zganib chiqilib, yakuniy xulosaga asoslangan holda sud qarori bilan qarzdor korxonaga nisbatan belgilangan mudat ichida davlat boji solinmaydi.

Jahon amaliyoti nazariyasi shuni ko‘rsatadiki, soliq qarzini majburiy tarzda undirish soliq

1 O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik Ma‘lumotlari Milliy Bazasi (lex.uz).

2 Review.uz asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha O‘zbekiston bo‘yicha tahliliy sharhlarni nashri.

to'lovchiga nisbatan har doim ham adolatli yondashuv emas. Negaki, soliqdan qarzdorligi mavjud korxonalar o'z moliyaviy ahvolini ijobiy tomonga anglab olishi uchun ma'lum imkoniyatlar yaratilishi korxonaning qaytadan ish faoliyatini yo'lga qo'yib olishi uchun ma'lum bir bosqichlardan o'tadi, bu esa o'z-o'zidan vaqt talab etmay qolmaydi.

Yuqorida keltirib o'tilganlardan shuni xulosa qilsak bo'ladiki, eng avvalo soliq to'lovchilarning yig'img'larga bo'lgan madaniyatini rivojlantirish uchun soliq yig'img'lariga bo'lgan ishonchini va pul mablag'larining shaffof tarzda taqsimlanayotganini ko'rsatib bera olish kerak. Korxonalarning soliqdan qochishini oldinini olish uchun esa, aniq va mukammal tarzda ishlaydigan, axborot va yangiliklarni, soliqdagi o'zgarishlarni aniq ko'rsatib va tizimning o'zida hisob kitob amallarini bajarib beruvchi dasturiy ta'minot mavjudligi maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu keltirib o'tilganlar bilan birgalikda agar adolatli va haqqoniy tarzda soliq to'lab kelayotgan intizomli soliq to'lovchilarga davlar tomonidan bir qator imtiyozlar berilishi soliq to'lovchilarning o'zlari to'layotgan pul mablag'larida kelasida manfaatlari yotganligini his qilgan holda soliq yig'img'larini kechiktirmasdan amalga oshirishlariga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Niyazmetov I.M., O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistrantlari ilmiy-amaliy konferensiyasi tezislari to'plami. – T.: Moliya, 2017;
2. Safarov B.Sh., Ayubov I.I., Moliya va Soliq” darslik, Toshkent-2020;
3. Vahobov A.V., Jo'rayev A.S., Toshkent Moliya Instituti, “Soliqlar va Soliqqa tortish” darslik, Sharq nashriyoti, Toshkent-2009;
4. soliq.uz - O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Soliq qo'mitasi rasmiy web sayti;
5. review.uz asosiy yo'nalishlar bo'yicha O'zbekiston bo'yicha tahliliy sharhlarni nashri;
6. lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik Ma'lumotlari Milliy Bazasi;

**ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ АКТИВЛАРИНИНГ РЕНТАБЕЛЛИГИНИ ОШИРИШ
ХУСУСИДАГИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР**

Содиқжон Мамадиллаевич Зиёдуллаев

Термиз давлат университетининг

муस्ताқил изланувчиси

ziyodullayevsodiqjon@mail.ru

тел: +998902454747

АННОТАЦИЯ: Тижорат банклари фоизли даромадларининг умумий ҳажмида кредитлардан олинган фоизли даромадлар салмоғининг юқори ва барқарор бўлиши уларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг зарурий шarti ҳисобланади. Шу сабабли, Жаҳон тикланиш ва тараққиёт банки экспертлари томонидан таклиф этилган соф фоизли спрэд коэффицентини ҳисоблаш методикасидан Республикамиз банкларининг кредитлардан олинган фоизли даромадларининг барқарорлигини баҳолашда фойдаланиш муҳим амалий аҳамият касб этади.

КАЛИТ СЎЗЛАР: Тижорат банклари, активларнинг рентабеллик даражаси, даромад базаси, кредитлар, депозитлар, риск, банк фойдаси, фоизли харажатлар.

Тижорат банклари активларининг рентабеллик даражасини ошириш масаласи иқтисодчи олимлар томонидан илмий асосда тадқиқ қилинган ҳамда тегишли илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Проф. Ж.Синкининг фикрига кўра, тижорат банкларининг даромад базасига баҳо беришда соф фоизли маржа кўрсаткичи муҳим ўрин тутди. Соф фоизли маржа банк активлари миқдорига тескари пропорционал бўлиб, кредитлар ва депозитлар бозоридаги юқори даражадаги рақобат унинг даражасига кучли таъсир кўрсатади.

Бу ерда Ж.Синки соф фоизли маржани соф фоизли даромаднинг брутто активларга нисбати эканлигини ва тараққий этган мамлакатларнинг банк амалиётида банк фоизли даромадларинининг катта қисмини кредитлардан олинган фоизли даромадлар ташкил этишини, фоизли харажатларнинг асосий қисмини муддатли ва жамғарма депозитларга тўланган фоизлардан иборат эканлигини назарда тутмоқда [1].

Проф. В.Усоскиннинг хулосасига кўра, банк раҳбарияти энг юқори даромад олиш мақсадида риск қилишга мойилдир, бу эса, банк омонатчиларининг манфаатларига зиддир.

Бу ерда В.Усоскин фойда кетидан қувиб ўзини юқори рискка дучор қиладиган тижорат банклари ҳақида гапирмоқда. Аммо, консерватив стратегия асосида ишлайдиган тижорат банклари ҳам борки, улар фойда кетидан қувиб юқори рискка дучор бўлмайдилар. Чунки, тижорат банклари активларининг даромадлиги билан риск даражаси ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд [2].

Д.Макнотоннинг тавсиясига кўра, тижорат банклари ялпи даромадларининг умумий ҳажмида фоизли даромадларнинг салмоғи камида 70 фоиз бўлиши керак [3].

Проф. И.Юдинанинг хулосасига кўра, ривожланаётган давлатларда тижорат банкларининг даромад базасининг ҳолати бевосита кредит rischi даражасига боғлиқ бўлиб, миллий валютанинг қадрсизланиши натижасида хорижий валютада кредит олган мижозларни кредитни қайтара олмай қолишлари кредит rischi даражасини ошиб кетишига олиб келади.

И.Юдинанинг ушбу хулосаси Ўзбекистон банк амалиёти учун муҳим амалий аҳамият касб этади. Бунинг сабаби шундаки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 сентябрдаги ПФ-5177-сонли “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармонининг қабул қилиниши билан валюта сиёсатини либераллаштириш бошланди ва натижада миллий валюта АҚШ долларига нисбатан қарийб икки баробарга қадрсизланди (сўмнинг АҚШ долларига нисбатан номинал алмашув курси 2017 йил 5 сентябрда амалдаги 4210,00 сўмдан 8100,00 сўмга кўтарилди) [4].

Проф. О.Лаврушиннинг фикрига кўра, ҳар доим ҳам кутилаётган самара ўз капиталидан олинандиган фойдадан иборат бўлмайди. Узоқ муддатли самарани мўлжаллаган банк мулкдорлари инновацияларни банк фаолиятига жорий қилиш орқали жорий фойданинг бир қисмини йўқотадилар [5].

Ж.Синкининг хулосасига кўра, тижорат банки фойдасининг қисқа муддатли ўзгаришига

таъсир қилувчи асосий омиллар бўлиб, портфелли риск ва операцион риск ҳисобланади. Бунда портфелли рисклардан кредит rischi, фоиз rischi, ликвидлилик rischi, муддатидан олдин сўндириш rischi ва валюта rischi тижорат банкларининг фойдасига сезиларли таъсир кўрсатади.

Ж.Синкининг ушбу хулосаси Ўзбекистон банк амалиёти учун муҳим аҳамият касб этади. Бунинг сабаби шундаки, биринчидан, мамлакат тижорат банклари қимматли қоғозлар портфелининг диверсификация даражаси паст, иккинчидан, айрим тижорат банкларида операцион риск даражасининг юқори эканлиги кузатилмоқда [6].

И.Лещукованинг хулосасига кўра, банкнинг фойдасининг даражасини тадқиқ қилиш учун банк фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш стратегиясини ишлаб чиқиш керак ва ушбу стратегия банк ресурсларидан оқилона фойдаланишга қаратилган мақсадлар, ҳаракатлар йиғиндисидан иборатдир [7].

Е.Дудиннинг фикрига кўра, тижорат банки самарали фаолиятининг мақсадлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- мижозлар базасини кенгайтириш ва улар билан ишбилармонлик алоқаларини ўрнатиш;
- банкнинг ресурс базасини кредит ва инвестицион операцияларни етарли ҳажмларда амалга ошириш учун зарур бўлган миқдорларда шакллантириш;
- банк активлари ва пасивларининг оптимал таркибини шакллантириш;
- янги бозорларга кириб бориш йўли билан банк фаолиятининг соҳаларини кенгайтириш;
- банк активлари ва ресурслар ўртасидаги оптимал нисбатни шакллантириш.

Бирок, Е.Дудина банк рискларини баҳолаш ва бошқаришни такомиллаштиришни тижорат банки самарали фаолиятининг мақсадлари сифатида эътироф этмаган. Ҳозирги даврда эса, тижорат банклари фаолиятидаги рискларнинг чуқурлашиши, шу жумладан, кредит rischi ва ликвидлилик riskининг чуқурлашиши тижорат банкларининг даромад базаси барқарорлигига нисбатан кучли салбий таъсирни юзага келтирмоқда [8].

В.Дорофеевнинг хулосасига кўра, банкнинг ўсиш стратегияси ўта қаттиқ, шу жумладан, ҳар доим ҳам легитим бўлмаган усуллардан фойдаланган ҳолда рақобатчиларни сиқиб чиқаришга қаратилган агрессив рақобат сиёсатни амалга оширишни кўзда тутаяди. Ушбу Стратегияни амалга ошириш, одатда, нисбатан рентабелли, табиийки, рискли молиявий операцияларга устувор йўналтирилганлик билан боғлиқ.

В.Дорофеевнинг мазкур хулосаси тижорат банкларининг замонавий фаолиятига хос бўлган муҳим жиҳатни, яъни трансмиллий банклар активларининг умумий ҳажмида кредитлар ва деривативлар юқори салмоқни эгаллайди. Кредитлар ва деривативлар юқори рискли молиявий активлар бўлиб, банкларнинг ссуда капиталлари бозори ва фонд бозоридаги рақобатбардошлигини белгиловчи муҳим омиллар бўлиб ҳисобланади. Айниқса, деривативларнинг риск даражаси юқоридир. Бу эса, деривативлар бозорини тартибга солиш ва назорат қилиш механизмининг мавжуд эмаслиги ва деривативларнинг волатиллик даражасини юқори эканлиги билан изоҳланади [9].

С.Кумокнинг хулосасига кўра, ҳозирги даврда капиталнинг етарлилигини камайтириш ҳисобига капиталга тўғри келадиган фойда меъёрини оширишнинг иложи йўқ. Қаттиқ рақобат ва кредит ресурсларининг қимматлиги капиталнинг активларга нисбатан оптимал даражасини таъминлашга тўсқинлик қилади. Шу сабабли, капиталга тўғри келадиган фойда меъёрини оширишнинг бош захираси бўлиб, активларнинг қайтими даражасини ошириш ҳисобланади [10].

Н.Куницинанинг фикрича, тижорат банкларининг молиявий натижаларининг таҳлилида марказий ўринни, шубҳасиз, улар томонидан олинадиган даромадларнинг ҳажми ва сифатини ўрганиш эгаллайди. Чунки, улар, ўз навбатида, кредит ташкилотининг фойдасини шакллантиришда бош омил ҳисобланади. Даромадларнинг камайиши, одатда, банкнинг молиявий қийинчиликларга дучор бўлишининг объектив индикатори ҳисобланади. Айнан мазкур ҳолатлар банкнинг молиявий натижаларини таҳлил қилишда ялпи даромадларнинг таҳлилини аҳамиятини белгилайди [11].

О.Волошинанинг хулосасига кўра, фоизли даромадларни таҳлил қилишда нисбий кўрсаткичлардан фойдаланиш кредит операцияларининг ва алоҳида олинган кредитларнинг ўртача даромадлилик даражасини баҳолаш имконини беради. Бундай кўрсаткичлар сифатида қуйидаги нисбатлар ҳисобланади:

- фоизли даромадларнинг ссуда ҳисобрақамларининг ўртача қолдиғига нисбати;

қисқа муддатли ссудалардан олинган даромадларнинг қисқа муддатли ссудаларнинг ўртача қолдиғига нисбати;

алоҳида кредит гуруҳлари бўйича олинган даромадларнинг ушбу гуруҳ кредитларининг ўртача суммасига нисбати;

узоқ муддатли ссудалардан олинган фойзли даромадларнинг узоқ муддатли ссудаларнинг ўртача қолдиғига нисбати.

Аммо, О.Волошина кредитларнинг даромадлилигини баҳолашда кредитлардан олинган фойзли даромадларнинг ўсиш суръати билан кредит қуйилмаларининг ўсиш суръати ўртасидаги мутаносиблик кўрсаткичига эътибор қаратмайди. Ҳолбуки, О.Волошина томонидан тавсия этилаётган кўрсаткичларнинг ҳеч бири кредитлардан олинган фойзли даромадларнинг ўсиш суръати билан кредит қуйилмаларининг ўсиш суръати ўртасидаги мутаносибликни баҳолаш имконини бермайди [12].

О.Овчинникова ва А.Бецнинг хулосасига кўра, тижорат банкнинг молиявий барқарорлиги деганда банкнинг анъанавий функцияларини ва янги пайдо бўладиган функцияларини, ташқи таъсирларнинг мазмунидан қатъий назар, бажариш имкониятига айтилади [13].

С.Уразованинг фикрига кўра, банкнинг молиявий барқарорлиги – бу банкнинг ўз фаолияти кўрсаткичларини маълум чегаралар доирасида, турли омилларнинг салбий таъсирига қарамасдан, қўллаб-қувватлаш имкониятидир [14].

Б.Бердияровнинг хулосасига кўра, тижорат банклари регулятив капиталининг пассивлар ҳажмидаги салмоғининг барқарорлигини таъминлаш, соф фойданинг ўсиш суръати билан жами активларнинг ўсиш суръати ўртасидаги мутаносибликни таъминлаш орқали активларнинг рентабеллигининг барқарор даражасини таъминлаш зарур.

Тижорат банклари регулятив капиталининг пассивлар ҳажмидаги салмоғининг барқарорлигини таъминлаш банкнинг тўловга қобиллигини ошириш имконини беради, аммо, бу ҳолат унинг молиявий барқарорлигини ошишига олиб келмаслиги мумкин. Чунки, капитал қиммат молиялаштириш манбаи ҳисобланади. Лекин, таъкидлаш жоизки, Б.Бердияровнинг соф фойданинг ўсиш суръати билан жами активларнинг ўсиш суръати ўртасидаги мутаносибликни таъминлаш тўғрисидаги хулосаси республикамиз тижорат банклари учун муҳим амалий аҳамият касб этади [15].

А.Абдуллаевнинг хулосасига кўра, республикамиз тижорат банкларида активлардан олинган даромадларни меъёрга нисбатан 0,91 ва 0,93 фойзли пунктга, олинган фойданинг 0,81 ва 0,96 фойзли пунктга паст бўлиб, мазкур ҳолатлар тижорат банклари ресурсларини даромад келтирадиган активларга қулай жойлаштирилмаганлиги билан изоҳланади. А.Абдуллаевнинг хулосаси бирмунча мунозаралидир. Чунки, активлардан олинган даромадларни меъёрга нисбатан 0,81 фойздан 0,96 фойзгача эканлиги сезиларли даражада юқори кўрсаткич ҳисобланади. А.Абдуллаев эса, буни етарли эмас, деб ҳисоблайпти [16].

Ф.Холмаматовнинг фикрича, тижорат банкларида кредитлардан кўрилган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмаларининг меъёрий даражасини ошишига йўл қўймаслик ва соф фойзли маржа кўрсаткичининг барқарор даражасини таъминлаш йўли билан кредитлардан олинган фойзли даромадларнинг тижорат банкларининг ялпи даромади ҳажмидаги салмоғини ошириш керак.

Ф.Холмаматовнинг ушбу хулосаси муҳим амалий аҳамиятга эга. Чунки, биринчидан, республикамизнинг йирик тижорат банкларида кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмаларининг амалдаги даражаси ушбу кўрсаткичнинг меъёрий даражасидан юқори. Иккинчидан, мамлакат тижорат банкларида соф фойзли маржа кўрсаткичининг амалдаги даражаси мазкур кўрсаткичнинг меъёрий даражасидан паст [17].

Юқорида келтирилган таърифлардан кўринадики, иқтисодчи олимлар банкларнинг молиявий барқарорлигини уларнинг ташқи таъсирларга қарамасдан ўзларига юклатилган функцияларни бажара олиш имконияти сифатида талқин қилишмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблицер, 2017. – С. 338.
2. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. – М.: ЛЕНАНД, 2019. – 328 с.
3. Макнотон Д. Банковские учреждения в развивающихся стран. Пер. с англ. – Ва-

шингтон: ИЭР, 1994. – С.71.

4. Юдина И.Н. Банковская система в развивающихся экономиках: опыт становления, развития и кризисов. Монография. – М.: ИНФРА-М, 2013. – С. 230-231.

5. Лаврушин О.И. Развитие банковского сектора и его инфраструктуры в экономике России. – М.: КНОРУС, 2017. – С. 74.

6. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблицер, 2017. – С. 210.

7. Лещукова И. В. Прибыль коммерческого банка и ее источники // Инновационная наука. – Москва, 2017. – № 5. – С. 114 – 116.

8. Дудин Е. В. Динамика прибыли российских банков в условиях экономического спада // Научное обозрение. – Москва, 2016. – № 10. – С. 139-141.

9. Дорофеев, В. Д. Стратегическое планирование коммерческого банка // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2013. – № 2 (26) – С. 168.

10. Кумок С.И. Анализ деятельности коммерческих банков. – М. : Вече, 1996. – С. 153.

11. Куницина Н. Н. Бизнес-планирование в коммерческом банке // – М. : Финансы и статистика, 2007. – 304 с.

12. Волошина О.Б. Доходность банка как один из основных показателей его экономического положения // Известия высших учебных заведений. – Поволжский регион, 2014. – №1. – С. 168-172.

13. Овчинникова О. П., Бец А. Ю. Основные направления обеспечения динамической устойчивости банковской системы // Финансы и кредит. – Москва, 2006. – № 22. – С. 2-11.

14. Уразова С. А. Устойчивость банковской системы: теоретические и методологические аспекты // Банковское дело. – Москва, 2006. – № 12. – С. 26-32.

15. Бердияров Б.Т. Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларининг ликвидлилиги ва тўлов қобилиятини таъминлаш масалалари. и.ф.д. илм. дар. ол. уч. такд. эт. дисс. автореф. – Тошкент, 2020. – Б. 30.

16. Абдуллаев А.Я. Тижорат банкларининг ликвидлилик даражасини ошириш методологиясини такомиллаштириш. и.ф.д. дисс. автореф. – Тошкент, 2018. – Б. 21.

17. Холмаматов Ф.К. Тижорат банкларининг кредитлаш амалиётини такомиллаштириш. и.ф.д. дисс. автореф. –Тошкент, 2019. – Б. 25.

PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP CASE OF UZBEKISTAN AND FOREIGN EXPERIENCES (BENEFITS AND RISKS)

Ravshan Sattarov

Researcher

E-mail: fargona2012@mail.ru

Tel. +998 99 863 73 84

Abstract

Nowadays, President of the Republic of Uzbekistan closely paying attention to Public-Private Partnership projects (hereinafter PPP) as it is considered one of the important drivers for economic developing societies` to reduce their infrastructural gaps and government expenditures. The study touches upon foreign experiences, benefits and risks of functioning public-private partnership projects. The author focused on the features and presented the successful experiences of development projects in case of economic developed and developing countries.

Keywords: Public-Private Partnership (PPP); Foreign Experiences, Benefits; Risks; Implementation Mechanism; Trust and Management System.

Аннотация

В настоящее время Президент Республики Узбекистан уделяет пристальное внимание проектам государственно-частного партнерства (далее ГЧП), так как они считаются одним из важных факторов для экономически развивающихся обществ по сокращению инфраструктурных разрывов и государственных расходов. Исследование затрагивает зарубежный опыт, преимущества и риски функционирования проектов государственно-частного партнерства. Автор сосредоточился на особенностях и представил успешный опыт реализации проектов развития в случае экономически развитых и развивающихся обществ.

Ключевые слова: Государственно-частное партнерство (PPP); зарубежный опыт, преимущества; риски; механизм реализации; система доверия и управления.

Introduction

Risks and benefits of Public-Private Partnership (PPP). Implementation processes of Public-Private Partnership projects can be potential financial risk and increased cost if not managed properly. As PPP became important investment tool in economic developing countries` policymakers have to carefully consider their design and implementation process, closely monitor and manage the associated risks so that the potential benefits can be fully reaped. There are several types of risks in Public-Private Partnership Projects to be considered: construction, operating, design, market and revenue, legal, financial, political, force majeure and environment risks.

The main benefit of PPP is to provide better value for money to public authorities, which means cheaper and better services over the long term. There are several types of government PPP benefits, they are as following; asset management implementation, capital improvement efficiencies, ability to retain ownership of the assets, retention of workforce, customizable PPP models, relief of financial stresses on cities, upfront capital, economic growth, new revenue opportunities, ability to handle aging workforce, investment in new technology and saving on precious natural resources.

Foreign experiences

Public-private partnership is a type of cooperation between the public and private sectors, mainly directed to the implementation of long-term projects. Usually, the formation and development of PPP investment projects in economic developing countries face a number of challenges due to the clash of interests of public and private sectors as well as the choice of the most effective form of relations and the model of development of the entire PPP mechanism. In this regard, there is a need to search for effective mechanism of interaction between the private and public sectors to form and functioning.

Nowadays, there is no universal model of public management on PPP. Each country develops choosing an individual development path of accordance with the priorities and existing programs of economic development of country and regions. Each country forms its own national model of PPP management. PPP projects are widely used in the United Kingdom, United States of America, Australia, Canada, Germany, France, Hungary, China, Spain and Ireland where public-private

partnership is a basic condition for the effective and stable development of the economic system. The legal framework is prepared for this purpose:

- ensure the involvement of the state through the formation of a national policy of public-private partnership;
- created the organizational infrastructure;
- political and financial well-being of macro and micro levels is supported.

The study of acting PPP projects in the different foreign countries` shows that, PPP model is integrated into the government management system of the infrastructure complex. Infrastructure centers are created within the financial and economic authorities of the executive power. There is an effective system of control over the implementation of infrastructural projects at both national and regional levels, which are interconnected through national infrastructural plans.¹

United States of America

Nowadays, according to the National Council for Public-Private Partnerships established for the effective development of PPP in the country, at all levels in the United States of America infrastructural projects through the PPP mechanisms for more than 200 years implemented are about 1000 (one thousand).

The accomplishment level of the PPP project management system and the formation of public-private partnerships are at the federal and state level.

The relevant ministries are responsible for the management and development of PPP projects.

Russian Federation

In Russia Federation this form of cooperation between the state and private individuals hold great untapped potentials. The market for Public-Private Partnership projects implemented in Russian as of 2021y. is more than 3.5 thousand. Since 2006y. about 200 projects worth over 1 billion rubles (approximately \$13 mln., exchange rate of March 2022 y.² according to the Central Bank of the Russian Federation) have been successfully signed and launched. In terms of investment volume, they occupy about 95 percent of the PPP projects market and the remaining part of the market consists of thousands of small projects that do not have a significant impact on the economic outcome. Improvement needed in economic policy designed to increase the attractiveness of PPP for private investors and boost its economic effectiveness. Russia has experienced the process of introducing modern forms of PPP approximately 20 years later than Western countries did and has borrowed many practices, some of which worked better than others for example the PPP market in Russia Federation is dominated by the concession form.

Germany

Germany ranked the 3rd in the market for PPP projects in Europe between 2017 and 2021, second only to France and the UK. During this period, 25 projects were implemented, which presented about 6 billion euros.³ PPP projects in Germany are usually implemented in the area of construction, modernization or reconstruction of various kinds of infrastructure facilities as well as other socially important real estate objects and their subsequent management. In view of the great variety of PPP projects, rather wide range of legal solutions, models is used in their implementation. Depending on the agreement, one side or the other bears to a greater extent the economic risks associated with the implementation of a PPP project. It is the redistribution of risks between the private investor and the government that is one of the distinctive features of the institution of cooperation between government and business and distinguishes it from other traditional forms of interaction between the public and private sectors.

Great Britain

In the United Kingdom the Private Finance Initiative model adopted in the 1980th until its abolition in 2018y. has attracted over 700 PPP projects with private investment of about 56 billion

1 Liang Ma et al., “A Holistic Review of Public-Private Partnership Literature Published between 2008 and 2018,” *Advances in Civil Engineering* (2019).

2 O. V. Ivanov, *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo kak instrument razvitiia infrastruktury i modernizatsii ekonomiki (opyt stran Aziatsko-Tikhookeanskogo regiona): Monografiia* [Public-private partnership as a tool for infrastructure development and economic modernization (experience of Asia-Pacific region countries): A Monograph] (Moscow: Izdatel'stvo “MGIMO-Universitet,” 2019).

3 G. Gruening, “Origin and Theoretical Basis of New Public Management,” *International Public Management Journal* 4, no. 1 (2001).

pounds sterling. The country's treasury approved an infrastructure plan to 2028y. that calls for investments of £600 billion, of which 50% was raised through PPPs. Between 2017 and 2021yy., according to the World Bank, the UK is one of the leaders in the European market in terms of the number of projects and the volume of funds raised in infrastructure, which presents more than 2000 (thousand) projects.¹ During this period more than 30 projects worth about 7.5 billion euros were implemented.

France

In 2011 France became the leader in terms of the number of PPP projects in Europe. The French PPP model has also made a significant contribution to the development of the country's infrastructure complex. According to the estimates by the European PPP Expertise Center (EPIC), the share of PPP projects in the total volume of infrastructure investments in France has reached 12 percent, which is a good example for many countries. In 2017 and 2021yy. about 80 PPP projects were implemented in France totaling more than 13 billion euros. The PPP market in France is quite diversified and balanced in terms of the sectors where the projects are implemented. The largest capital-intensive projects under the partnership agreements (“Marché de partenariat”/MP) have been carried out in the transport, defense, and health sectors—together around two-thirds of capital expenditures. The number of PPP projects most of them are implemented in the areas of healthcare and housing and communal services/public utilities. A number of projects are also being implemented in the field of legal support (mainly courthouses), in education, in the field of environmental protection, and other social spheres. The strength of the French PPP model lies, in part, in transparent and unbiased competitive bidding procedures.²

Uzbekistan

Public-Private Partnership Projects implemented in the Republic of Uzbekistan for 2019-2022yy. as following: as October of 2022 year, the Public-Private Partnership Development Agency together with relevant ministries and agencies has been implementing a total of 423 public-private partnership (PPP) projects in 2019 – 2022yy., including 26 in the energy sector, 3 in the utilities sector, 2 in the transport sector, 48 in the healthcare sector, 157 in water resources management, 69 in the field of ecology, 71 in the field of education, 14 in the field of industry, 27 in culture sector, 2 in employment and labor relations sector and one in each field information technology, taxing, agriculture and law enforcement, which total worth more than 12.4 billion US dollars. Of which: Number of projects for which the PPP agreement was signed – 358; Number of projects on the eve of the signing of the PPP agreement – 33; Number of projects at the tender stage–32.³

Discussion

The analysis performed can be interpreted in the following way: the emergence of Public-Private Partnership is not an occasion but a justifiable process, which was driven by several factors: economic, technological, political, and scientific. The world practice demonstrates that to ensure effective management of PPPs, it is necessary to create a single management body with a highly qualified staff with experience in management and skills to promote projects of different levels of complexity. Establishment of these bodies usually initiated by the state executive power with full control of management, or they are formed with the support of business people but with a majority stake in the act of these joint ventures. Foreign practice, there is no unified organizational and legal mechanism for PPP. In some countries like Canada, Hungary, Australia and USA it is possible to finance PPP project from several sources. In other countries like France, Ireland, the Netherlands and Greece, it is financed from the PPP center, which is a structural subdivision of the state authorities and directly subordinated to the Ministry of Economy and Finance. All these contribute to the coordination and management of PPP projects, promotion of mechanism as the basis of government investment policy.

Popularization of the creation of PPP project management system in the countries mentioned above acts as one of the key forms for social infrastructure development and investment policy directions.

1 European PPP Expertise Center, Market Update: Review of the European PPP Market in 2019-2020yy.

2 E. R. Yescombe and Edward Farquharson, Public-Private Partnerships for Infrastructure: Principles of Policy and Finance (St. Louis: Elsevier Science & Technology, 2018)

3 Based on the data by Public-private partnership development agency under Ministry of finance of the Republic of Uzbekistan.

One of the key “take aways” from studying the international experience of PPP development and infrastructure development overall is that the level of institutional development has a great influence on the successful use of PPP mechanisms for infrastructure development. The area of PPP is not an oasis that can be separated from the rest of the economy. PPP is a tool that assists in attracting private capital, skills, and innovation, and to fully utilize its potential, institutions throughout the whole economy have to be efficient. In this sense PPP can be considered as stimulating institutional development. In addition to overall institutional development, PPP policy, vehicles used to drive its policy like PPP infrastructure centers, and instruments used to evaluate and structure projects risk-sharing principles play a key role in the success of the overall PPP program and specific PPP projects.

For successful PPP project public sector it is advisable to take into consideration the following: -creation and maintenance of equal rights before the law of private and public partners; -ensuring the achievement of the goals of PPP projects, taking into account the interests of all stakeholders (representatives of the private and public sectors, the population, consumers, users of infrastructure and other stakeholders); - the formation of a transparent and accessible system of rules and all procedures for the management of PPP projects; - creation of favorable competitive environment in the process of competitive selection of the private partner in all projects; - Providing free access for business entities to participate in the organized competitive selection and the absence of any kind of discrimination in determining the participants and winners of the tender for the right to conclude an agreement on PPP project implementation; -maintaining a fair distribution of risks, benefits, guarantees and obligations associated with the execution of the PPP agreement between partners; -effective public management of the PPP project system in close contact with the business sector, and, where appropriate, with the involvement of financiers, while balancing their rights and legitimate interests; -the invariability of the legal regime in force at the time of the conclusion of contracts on PPP projects for trust purpose.

Conclusions and Recommendations

The desire of many governments to use the Public-Private Partnership model is not accidental and is determined by a combination of various factors—economic, infrastructural, political, social, and technological. Research has shown that even though modern forms of PPP were launched in the 1970s–80s to address the economic crisis in developed countries and the PPP economic model has a fairly long history, and the prototypes of PPP appeared in the ancient world. Current study has shown that the intensification of cooperation between the state and the private sector in the public infrastructure sector is inevitable for ensuring long-term growth and competitiveness.

It is advisable to consider private sector side the following aspects: -good faith and mutually beneficial cooperation for the implementation of a PPP project;

-achievement of the criteria and indicators established by the PPP project management system to evaluate the effectiveness of this system; -attraction of all types of resources including investments, qualified personnel, advanced technologies, etc. in PPP projects for the support and stable development of this mechanism and the system as a whole; -compliance with the requirements and conditions established by normative and legal acts the existing system of management of PPP projects in the state and for interested parties it is advisable:

-active participation in the stable functioning and proposal of measures to improve the PPP project management system; -participation in the tender commission for determining private partners in projects; -monitoring the implementation of PPP projects; -participation in the legal and regulatory framework of the PPP project management system, development and discussion of the standard PPP project bidding documents.

Even though the topic critical success factors of PPP in general has been widely researched, there is a lot of gaps and needs for further analysis for former Soviet Union Countries because attempts to implement PPP models have not been as successful as in many other economic developed countries. Considering the low volume of comparative research so far, the attempt of author to locate key areas for improvement based on study of the experience of leading countries in the field is of great value. The analysis of foreign experience in the development of the PPP model provides both positive and negative examples that can be used to improve the practice. This applies both to legislative regulation and further improvement of the institutional environment as well as to issues related to strategic planning, the preparation of projects, including the assessment of their viability for the countries, and the administration of this area at all levels of the government.

The criteria proposed by the author will allow increasing the efficiency of management in the field of PPP at all stage projects. The new forms of cooperation will allow the economic developing countries to reach a new level of competitiveness through effective attraction of private capital to the existing infrastructure complex and significantly increase its level of economic development.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИННОВАЦИЯ, ФАН ВА ТАЪЛИМ 9-ҚИСМ

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.06.2023

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000